

מספר ומנין תושבי המדינה – לאור ההלכה

לשם סידור צרכי התושבים בשטח הכלכלי החברתי הצבאי והמדיני, נהוג בכל מדינה, לערוך מדי כמה שנים מפקד כללי של כל תושבי המדינה, ולאור התוצאות המתקבלות, לתכנן הפעולות המתאימות.

נתעוררה השאלה האם אין איסור בדבר זה במדינת ישראל, לפי הדין שאסור למנות את ישראל.

מקור הלכה זאת היא בגמרא יומא כב, ב. שנינו שם במשנה: בראשונה כל מי שהיה רוצה לתרום את המזבח תורם, ובזמן שהן מרובין, רצין ועולין בכבש, כל הקודם את חבירו בארבע אמות זכה, ואם היו שניהן שוין, הממונה אומר הצביעו, ומה הן מוציאין אחת או שתיים.

ואמרו שם בגמרא: תנא הוציאו אצבעותיכם למנין. ונימננהו לדידהו? מסייע ליה לרבי יצחק דאמר אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, דכתיב ויפקדם בבוק. ואמרו שם עוד: אמר רבי אלעזר כל המונה את ישראל עובר בלאו, שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד. רב. נחמן בר יצחק אומר עובר בשני לאוין, שנאמר לא ימד ולא יספר.

ויש לעיין, על מה שאמר רבי יצחק, אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, למה הדגיש אפילו לדבר מצוה, מהיכן תעלה על דעתנו לחלק בין דבר הרשות לדבר מצוה, וכי מותר לעשות איסור לדבר מצוה? וכשמתנגשים המצוה והאיסור, אז אנחנו תוהרים לכלל הידוע עשה דוחה לא תעשה, ונגד כלל זה אין שום רמז במקרא הנדרש לאסור מנין בני ישראל, ואם עצם המנין הוא בגדר איסור, אין הבדל ואז גם לדבר מצוה אסור?

ויש לומר, הדנה הלמודים לאסור המנין הוא מדברי קבלה, שכתב הנביא: אשר לא ימד ולא יספר, וקשה על זה הלא כתוב (ויקרא כז) אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני, ודרשו על זה (שבת קד) שאין הנביא רשאי

לחדש בה דבר מעתה, וכך פסק הרמב"ם (ה' יסודי התורה פ"ט) דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים... הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל... ויאמר 'ה' שלחו להוסיף מצוה... הרי זה נביא שקר...

ולכן מצינו ששאלו בגמרא (ובחים יח) דיליף הדין שערל פסול לעבודה מקרא דיחזקאל, כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי, ושאלו שם: עד דאתי יחזקאל מאן אמרה? ומה הקושיא, אולי הוא חידש דין זה, כמו שנתחדשו לנו הרבה דינים במשך הזמן? אלא לפי זה יובן הדבר, כי יחזקאל בעצמו אינו יכול לחדש דין, מכח הכלל של אלה המצוות, שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה.

הכי נמי יש לשאול כאן שלומדים דין שאסור למנות את ישראל מדכתיב אשר לא ימד ולא יספר, נקשה נמי, עד דאתי הושע מאן אמרה, ההלכה הזאת שאסור למנות את ישראל?

אכן הדבר נכון, כי דין זה שאסור למנות את ישראל מבואר גם בתורה, (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם, ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם.

ורש"י פירש שם, כשתחפוץ לקבל סכום מנינים לדעת כמה הם, אל תמנם לגולגולת, אלא יתנו כל אחד מחצית השקל, ותמנה את השקלים ותדע מנינם. ולא יהיה בהם נגף, שהמנין שולט בו עין הרע, כמו שמצינו בימי דוד.

והרמב"ן שם כתב: ומפני שלא נתפרש כאן אם היא מצוה לדורות או לשעה למשה במדבר, טעה דוד ומנה אותם בלא שקלים והיה הנגף בהם, והתוודה עליו, ויאמר דוד אל ה' חטאתי מאד אשר עשיתי.

והרא"ם שם, עמד גם כן על זה איך טעה דוד בדבר שכתוב בתורה, ותירץ כעין הרמב"ן (והוא לא מוכיר את הרמב"ן) בשנוי קצת. כי דוד חשב שאין כאן מצוה לדורות שלא למנות את ישראל, אלא עיקר המצוה היתה קבלת השקלים לעשות מהם האדנים למשכון. אכן הרא"ם שואל: הלא מצינו כשפקד דוד את העם ושלח השליש ביד יואב והשליש ביד אבישי בן צרויה והשליש ביד אתי הגתי, למה לא היה בהם המגפה, אבל אדרבה הצליח ונצחו במלחמה? ותירץ שם, שהמנין שולט בו עין הרע הוא רק כשמונים את כל ישראל ביחד, כדכתיב כי תשא את ראש בני ישראל... אבל כשמונה מקצתן אין בכך כלום, ולפיכך כשמנה דוד את כל ישראל ואת כל יהודה שלט בהם עין הרע ובא עליהם המגיפה, אבל כשמנה את העם אשר אתו לבד, לא שלט בהם עין הרע, והלכו ונצחו במלחמה.

לפי דברי הרא"ם יוצא כשלא מונים את כל ישראל אין כאן חשש. אם כן היום שהמנין כולל רק את יהודי הארץ, ורוב רובם של בני ישראל הם בתפוצות, ולא נמנים, אין כאן איסור.

אבל קשה על דברי הרא"ם מגמרא מפורשת (יומא כב) שאמרו לכהנים הוציאו אצבעותיכם למנין, ושאלו שם ונימננהו לדידהו, ואמרו מסייע ליה לרבי יצחק דאמר אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, והלא כאן מונין לא את כל ישראל, רק הכהנים של אותו בית אב שהשתתפו בעבודת המקדש באותו יום, ובכל זאת אמרו שאסור למנות את ישראל, הרי בפירוש שהאיסור הוא אפילו על חלק מישראל. ובוזה נדחו דברי הרא"ם.

והלבוש אורה שם תמה על הרמב"ן והרא"ם והמהר"ל שם בגור אריה שנתקשו להבין במה שטעה דוד המלך ומנה את ישראל בניגוד לדין התורה המפורש כאן בפרשת כי תשא, והוא אומר שם, כי כל מי שאומר כי דוד טעה טעות גדולה כזאת אינו אלא חוטא לייחס לדוד טעות כזאת, ולדעתו דוד הבין שהמצוה הזאת שלא למנות את ישראל היא מצוה לדורות, רק הוא חשב שפירושו של הכתוב כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם, כשתמנה את ישראל לגולגלותם, יתן כל אחד מחצית השקל, ובוזה ימנע הנגף מאת ישראל. וכן היה דעתו של דוד לעשות כן, למנות את ישראל, ואחר כך יתן כל אחד מחצית השקל לכפרה, כופר נפש. ועל ידי העונש שקיבל דוד המלך, נתגלה לחכמי ישראל הפירוש האמתי בפסוק זה, שצריך לתת את השקלים ולמנות את השקלים, אבל כשמונים את ישראל, לא מועיל השקל לכופר נפש.

מזה תראה כי אלה המתחכמים היום לומר שיש איסור לעשות המפקד, ויתנו אחרי המפקד כופר נפש, טועים הם בזה בהחלט.

ומכיון שמקור האיסור למנות את ישראל הוא ממה שכתוב ולא יהיה בהם נגף, היה אפשר להגיד, דהתינח אם מונה את ישראל לדבר הרשות, יהיה בהם נגף, אבל אם מונה את ישראל לדבר מצוה, ואמרו (פסחים ח) שלוחי מצוה אינן נזוקין, ולמדו מקרא (שמות לד) ולא יחמוד איש את ארצו, מלמד שתהא פרתך יוצאה באפר ואין חיה מזיקתה, ולא רק בהליכה אלא גם בחזרה שלוחי מצוה אינן נזוקין, דכתיב (דברים טז) ופנית בבוקר והלכת לאהלך, מלמד שתלך ותמצא אהלך שלום, ואם כן לדבר מצוה מותר היה למנות, דלא שייך כאן נגף, דשלוחי מצוה אינן נזוקין, לכן קאמר רבי יצחק, אסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, שנאמר לא ימד ולא יספר, נזה איסור החלטתי השייך גם בדבר מצוה, ולכן לא מנו הכהנים בשעת הפייס אלא מנו אצבעותיהם.

והנה הרמב"ן (במדבר א) מנסה לפרש טעות של דוד שנכשל במנין ישראל, ואומר: כפי דעתי היה הקצף עליו בעבור שמנאם שלא לצורך, כי לא היה יוצא למלחמה ולא היה עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם רב, והוא מאמר יואב, ויוסף ה' על העם כהם וכהם מאה פעמים ואדוני המלך למה חפץ בדבר הזה, וראיתי במדבר סיני רבה, רבי אליעזר בשם רבי יוסי בן זימרא, כל זמן שנמנו ישראל לצורך לא חסרו, שלא לצורך חסרו, איזה זמן נמנו לצורך בימי משה ודגלים ובחלוק הארץ, שלא לצורך בימי דוד.

החילוק הזה שהביא הרמב"ן בשם המדרש, נדחה בהלכה בגמרא שלנו, שהרי על המשנה ביומא, שאמרו לכהנים הוציאו אצבעותיכם, מביאה הגמרא שאסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, ואין לך צורך יותר גדול מעבודת בית המקדש, שיהיה בפייס ולא יבואו לידי מכשול, כמבואר בגמרא שיש חשש אפילו עד כדי שפיכות דמים, והתקנה הזאת של הצביעו, היתה קשורה עם בעיות רבות, שלא יוציאו שתי אצבעות, לגבי חולים וחלשים עשו תקנה מיוחדת, הרי בודאי שמנין זה נחשב לצורך, כי הוא צורך סדרי עבודת בית המקדש שיהיה ללא תקלה, ובכל זאת אמרו שאסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, הרי שלפי דין הגמרא, אין שום חילוק בין מנין לצורך או שלא לצורך, דאם לצורך מותר, אין לך צורך יותר גדול מעבודת בית אלקינו!

הרמב"ם (ה' תמידין ומוספין פ"ד) מביא דין זה: ולמה מונה המנין שהסכימו עליו על האצבעות שהוציאו ולא היה מונה על האנשים עצמן? לפי שאסור למנות את ישראל אלא על ידי דבר אחר שנאמר ויפקדם בטלאים. דהיינו שמתור למנות הטלאים או השקלים או האצבעות, אבל אסור למנות האנשים עצמם. ובוזה יש ליישב קושיית השאגת אריה בספרו גבורת ארי (יומא כג) שהקשה על מה שאמרו שם: אחת מוציאין שתיים אין מוציאין, במה דברים אמורים בברייתא אבל בחולה אפילו שתיים מוציאין, והיחידין מוציאין שתיים ואין מונים להם אלא אחת. ואין מונין להם אלא אחת והתניא...

והקשה הגבורת ארי, קשה לי מאי סלקא דעתך, דאטו משום שהוציא שתיים שלא כדין מונין לו שתיים, וכי חוטא נשכר? ולא תירץ על זה כלום.

ולפי הנ"ל מיושבת הקושיא, כי אסור למנות את ישראל, רק האצבעות או הטלאים או השקלים. כמו שאומר הרמב"ם אסור למנות את ישראל אלא על ידי דבר אחר, אם כן הוי אמינא שאם הוציא שתיים מוכרחים למנות שתיים, שהרי אם ימנה אחת, יוצא שמונה לו לא האצבעות אלא האנשים שהוציאו האצבעות, ואסור למנות את ישראל, לכן משמיענו הגמרא הדין הזה שגם אם הוציאו שתיים

מונין לו רק אחת, שהאצבע השניה שהוציא בניגוד לתקנה, כמאן דליתא דמי. ובאמת מונין רק האצבעות ולא את האנשים, בהתאם לדין הגמרא שאסור למנות את ישראל, וכמו שהגדיר הרמב"ם דין זה, שאסור למנות את ישראל אלא על ידי דבר אחר, דהיינו למנות לא את הגלגולת, לא את האנשים, אלא החפצים האחרים, ועל ידי זה נקבל את סכום מנינם של בני אדם, כמו שעשה משה במנין השקלים.

המגן אברהם מביא דין זה באורח חיים סימן קנ"ו.

עיי' בהגהות מהר"צ חיות אשר בש"ס וילנא שמציין למג"א סי' תנ"ו. והוא טעות הדפוס. ויש להשתדל לתקן השגיאות שנפלו בדפוסים הקודמים. כדין הגמרא בכתובות (דף יט) ונקבע להלכה (יורה דעה רע"ט) שאסור להשהות ספר שאינו מוגה, אלא מצוה לתקן אותו, משום אל תשכן באהלך עולה. ומי יתגנו ירחי קדם, בדורות הקודמים, כשהדפיסו ספר מחדש, השתדלו לתקן השגיאות על ידי מגיהים מומחים תלמידי חכמים שעסקו ב"מלאכת הקדש", הרגישו תפקיד קדוש לסלק כל שגיאה וכל מעוות. ואילו היום בשכלול אמצעי הדפוס, שמצלמים ספרים, מגרע גרע המצב. כי הצילום עושה מעשה קוף, ומנציח את השגיאות שהיו בדפוסים הקודמים. ואילו היה קצת חיבת הקדש בעושי מלאכה זו, היו מקדישים קצת יותר תשומת לב, ואולי גם קצת היקעה כספית ליטש תיקון המעוות. הערה זאת היא כללית על אלה שעוסקים בעבודה קדושה זו.

המגן אברהם מעתיק דין זה; אסור למנות ישראל אפילו אינו מכוון למנות רק להטיל גורל, אפילו לדבר מצוה, אלא מוציאין אצבעותיהם ומונין אצבעותיהם. וכן העתיק דין זה הפרי חדש בסימן נ"ה.

ובספר הפרדס לרש"י כותב: וכד מכנפין לבי כנישתא, ובעי למידע אי הוי עשרה, קיימא לן דאסור למנות את ישראל אפילו לדבר מצוה, והכי עבדי, פתח חד ואני, ב' ברוב, שלשה חסדך, וכד משלמי האי פסוקא על האי סדרא ידעי דאיכא עשרה. ועל יסוד המנהג הזה המבואר בדברי רש"י הנ"ל, מבארים את המדרש רבה שאומר על הכתוב בדברים (א יא) ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דיבר לכם. במדרש: זה שאמר הכתוב (תהלים ה) ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחיה אל היכל קדשך ביראתך. ביאור קישור הפסוק הזה לפרשה שבתורה הוא כך: כי לפי הדין אסור לספור ולמנות את ישראל, ולא יהיה בהם גגף, ומונים רק על ידי שקלים או דבר אחר. ואיך לעשות אם רוצים לראות אם יש מנין בבית הכנסת, מונים על ידי הפסוק הזה, ואני ברוב חסדך, שיש בו עשר תיבות.

פירות הנושרים מדברים אלה :

- א. אסור למנות את ישראל.
- ב. אסור למנות אפילו חלק מעם ישראל.
- ג. אסור למנות אפילו לדבר מצוה.
- ד. אסור למנות אפילו אם אחר כך יתן כופר נפשו.
- ה. מותר למנות על ידי דבר אחר, כגון על ידי שקלים, טלאים, אצבעות, או כרטיסיות שרשום עליהם שמות, כפי שהיה נהוג בקהילות הקדושות לפנים בישראל, שעליהם רשומים שמות בני הקהילה, או בישיבות שהיו שם רישומים שמות בני הישיבה, ומעולם לא נתעורר על זה חשש איסור, בהתאם לדינו של הרמב"ם, שאם מונים את ישראל על ידי דבר אחר מותר !

יש לציין שנתפרסם פסקדין של הגר"י קנייבסקי שליט"א, וז"ל:

כ"ו אייר תשל"ב

להעיר לב הציבור :

בימים הקרובים עומדים לסדר מונים שימנו את ישראל, ויש להזהר שלא לענות להם כלום, ולומר להם שאסור, ויש בזה חשש איסור דאורייתא, כמבואר ביומא כב ורמב"ם פ"ד מתמידין, וברמב"ן פ' במדבר. ובתוס' רי"ד יומא כתב שאפילו ע"י דבר אחר אסור למנות שלא לצורך. ומבואר בכת"ס חלק יו"ד סי' קו ובשם החת"ס שאפילו ע"י כתב אסור. ויש בזה חשש סכנה הידועה, ח"ו, והנהר תבוא עליו ברכה.

* *

כמורכן נתפרסם פס"ד של הביד"צ של העדה החרדית בירושלים, וז"ל :

הננו מפרסמים דע"ת שנתפרסם בשעתו בסיון תשכ"א מהביד"צ . . . לשאלת רבים על המפקד שמסדרים המה כעת — החלטנו אחר העיון כי יש מקום לאסור למנות בני ישראל בכגון דא, ואין להשיב להם ולהפקד כלל. ועיין ברכות דס"ב ע"ב, יומא כב ע"ב, ובפסיקתא רבתי פי"א ג, רמב"ם פ"ד מה' תמידין ה"ד, ורמב"ן פ' תשא, ופ' במדבר, ומג"א סי' קנ"ו סק"ב ועוד. והנהירים יתברכו בכל טוב.

נאם : יצחק יעקב ווייס, ראב"ד

נאם : משה ארי' פריינד. נאם : ישראל משה דושינסקיא. נאם : אלי' זלאטניק